

Присяжнюк А. С.,

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«НЕПРОХАНА ПОВІСТЬ» НІДЖЬО У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ЕПОХИ КАМАКУРА

Анотація. У статті проаналізовано значення твору «Непрохана повість» у контексті епохи, з огляду на характерні риси літератури епохи Хейан та Камакура.

Ключові слова: проза, повість, записки, щоденник, поезія.

Постановка проблеми. З настанням нової епохи у 1185 р. відбулися зміни як у політико-економічному, так і у соціокультурному житті японського суспільства. Разом із завершенням доби Хейан зазнала змін як культура в цілому, так і література зокрема, відбулися значні зміни й у літературному житті країни, оскільки нова атмосфера в політико-економічному та соціально-культурному житті суспільства сприяла формуванню іншої, відмінної від характерної попередній добі та витонченим смакам придворної знаті літератури. До влади прийшли воїни (яп. 武士), кодекс яких (яп. 武士道, «шлях воїна») узгоджувався з буддійською доктриною, але водночас її принципи зазнали деяких змін, наприклад зникли характерні для придворної аристократії естетизація та захоплення зовнішньою обрядовістю.

Значного розвитку набули історико-героїчні повісті гункі (яп. 軍記, 軍記物語, «військові хроніки»), які стали основними зразками розповідного жанру, а саме «Хейке моногатарі» (яп. 平家物語, «Повість про дім Тайра») – пам'ятка класичної японської літератури, епічна повість жанру воєнної моногатарі XIII ст. «Записи про князя Нобунагу» (яп. 信長公記, Шінчō-кōкі) – японський самурайський літопис, присвячений життю національного героя Японії Оди Нобунаги, «Записи великого спокою» (яп. 太平記) – історія шьогунату з часів заснування його Йорітомо у 1181 р. і до кінця царювання Го-Мураками у 1368 р. Але це не означає, що інші жанрові форми припинили своє існування, адже не варто забувати про відомого поета й укладача Фудзівара Садаїе, 1162–1241 рр.) та поетичну антологію «Шін-Кокін-вакашю» (яп. 新古今和歌集), укладену в першій половині XIII ст. З'явився історичний трактат «Гуканшō» («Записки дурня», яп. 愚管抄 1220 р.), упорядкований буддистським ченцем Джіеном. Але були й твори іншого змісту, на позначення яких науковці використовують термін *shominteki bungaki*, тобто література простого люду, який має навіть певну негативну конотацію.

«Непрохана повість» Нідзьо позначена як рисами літератури доби Хейан, так і деякими рисами літератури періоду Камакура. У літературі доби Хейан (794–1185 рр.) своє відображення мав принцип 無常 («непостійність»), що проявлявся навіть у ставленні до смерті, яка була чимось радше позитивним, аніж негативним.

Атмосфера у житті суспільства була напруженою, і саме в той час Нідзьо взялася за написання свого щоденника чи повісті – питання щодо жанрової приналежності цього твору й досі залишається відкритим, оскільки відсутня одностайна думка науковців з цього приводу. Не зайвим було б нагадати про знач-

ну відмінність літературного доробку Нідзьо від творів, характерних цій епосі, оскільки на її твір значно вплинула літературна традиція доби Хейан, як і на деякі інші твори її сучасників. Але варто зазначити, що досить часто ті щоденники є намаганням продовжити традицію «художніх щоденників» («Щоденник Ідзумі Шікібу» (яп. 和泉式部日記, 1004 р.) та «Щоденник ефемерного життя» (яп. 蜻蛉日記, 974 р.). Але переважно це лише формальні зразки імітації творів попередніх часів. Хоча «Непрохана повість» була написана за доби Камакура, у ній помітні традиції, характерні для літератури періоду Хейан, зокрема форми «художнього щоденника», яка бере свій початок ще з X ст. (наприклад, «Щоденники з Тоса», яп. 土左日記).

У перших трьох списках «Непроханої повісті» предметом зображення обрано любовні стосунки в аристократичному суспільстві, а у двох останніх увага зосереджується саме на подорожах та світовідчутті героїні. Протягом усього тексту трапляються поетичні вставки (169 віршів), вказівки на часову хронологію, що є рисами, характерними для літератури періоду Хейан. Нідзьо послуговується переважно поняттям «трансцендентального часу», яке не було притаманним аристократії доби Хейан, але все ж у своєму літературному доробку висловлює думки як щодо часу загалом, так і до часу трансцендентально, який є неминучим атрибутом смерті.

Нідзьо часто звертається до класичних творів, відомих ще з попередніх століть, цитування яких не порушує єдність і зв'язність власного тексту. Запозичення поетичних ситуацій і образів було фактично правилом середньовічного «літературного етикету», а також ефективним прийомом. Вже у XI ст. вельми розповсюдженим явищем серед жінок аристократичного походження було ведення особистих записів, а у так званій середньовічній «літературі жіночого потоку» прийнято було вказувати чин людини, про яку згадувалося. Чоловічі ж щоденники прийнято було писати відповідно до офіційної службової тематики китайською мовою. Нідзьо не оминає і «Записки в узголів'ї» (яп. 枕草子, XI ст.) Сей Шьонагон, які належать до творів щоденникового жанру. Твір складається з більш ніж 300 уривків, серед яких були й уривки щоденникового типу і просто описи різноманітних речей, які оточували людину, певних ритуалів, явищ природи тощо, непов'язаних ані фабульно, ані хронологічно, а самі уривки мають назви на кшталт «те, що викликає захоплення», «те, що приємно». Ці риси викликають деякі проблем із жанровою приналежністю, оскільки дані відрізняються як стилістично, так і структурно, а також наявністю оповідного характеру. Частина данів містить чітку позицію автора-оповідача, що й наближає цей твір за характеристиками до щоденника, а частина данів не має чіткої позиції автора, що надає твору художнього характеру. «Непрохана повість» же, навпаки, має досить чітку організацію за хронологію та структурний поділ.

Сучасникам Нідзьо одразу численні алюзії були зрозумілими, вони розширювали поетичне звучання тексту, посилювали

його емоційне звучання [1, с. 267]. Нідзьо майстерно поєднує зображення подорожей та любовних стосунків з релігійною складовою, а також вміло використовує буддійські алюзії у поезії, що є характерним для поетичного жанру хонкадорі (яп. 本歌取り). Вона також використовує «формульні слова», найхарактернішими з яких є: «фрукви, зрошені потоками сліз» – для вираження печалі, або «життя, недовговічне, як роса на траві» – для передачі швидкоплинності всього суцього. Використані й епізоди, запозичені з класичної літератури, велика кількість яких заснована на відомих літературних сюжетах із «Генджі моногатарі», наприклад сцени прощання з коханим при світлі злідлиго місяця на світанковому небі чи нарікання з приводу співу птахів, який надто рано сповіщав наступ ранку, тобто розлуку.

Також можна помітити у записах зацікавленість у дзьо-до (яп. 浄土) – одне з відгалужень буддійського махаяністського Вчення Чистої Землі, заснованому наприкінці XII ст. ченцем секти Тендай-шю Хоненом. Чи не головною відмінністю у ставленні Нідзьо до смерті є те, що фінал життя вона сприймає як неминучий кінець буття, а також як поділ між «цим світом» та «іншим світом». Аристократія ж епохи Хейан жила у достатку та процвітанні, в результаті чого й сформувалося ставлення до смерті як до чогось витонченого та естетичного. Смуток у творах часів Хейан переважно відображається у швидкоплинності буття, яке змальовується опалим листям чи пелюстками вишневого цвіту, що розносить вітер. На противагу такому сприйняттю Нідзьо зображала саме важливість та роль смерті у швидкоплинному житті.

Японський професор Ямагіші Токухей знайшов у архівах старовинний рукописний щоденник пані Нідзьо у географічному відділі архіву бібліотеки імператорського палацу у 1938 р. Списки, знайдені професором, не були оригінальним рукописом, а лише копією, яка датується XVII–XVIII ст., періодом правління Імператора Рейген, і це засвідчує, що щоденник не був остаточно забутий, лише переписаний та надійно схований від сторонніх очей. Уперше повість була опублікована відносно пізно, у 1966 р., що пов'язано також з подіями Другої світової війни, а також післявоєнним становищем. Цей твір є відносно новим для того періоду, коли популярними були так звані «псевдо-класичні» оповіді (яп. 擬古物語).

「とはすがたり」 дослівно можна перекласти як «повість, про яку не просили», складається з п'яти списків і охоплює 36 років життя: із 1271 до 1306 р. Інформація про життя Нідзьо міститься у її щоденнику, але ім'я цієї жінки-авторки зустрічається й у кількох хроніках періоду Камакура: «Масукагами» (яп. 増鏡 1185–1333 pp.) та у «Щоденнику Сандзьоші Санетаки» 実隆公記 (яп. 三条西実隆, 1475–1536 pp.). Кубота Джюн, укладач та перекладач однієї з праць, що стосуються повісті, зауважує, що згадки про пані Нідзьо містяться й у щоденнику Санетаки Ко Кі (яп. 三条西実隆, 1475–1536 pp.), де зазначено про завершення переписування «Непроханої повісті» за наказом Імператора Го-цучімікадо (1442–1500 pp.) [5, с. 23]. Оповідь бере свій початок з того, як Нідзьо потрапила до палацу імператора Го-Фукакуси у віці чотирнадцяти років та стала його фрейліною. У четвертому та п'ятому списках ми вже бачимо Нідзьо черницею, яка після прийняття постригу вирушила у подорож святими місцями, наче повторюючи шлях свого улюбленого поета Сайгьо.

Японський науковець Цугіта Касумі висловив думку, що перші три списки та два останні різняться за стилем написання, тобто стверджує, що написані вони були в різні періоди. А Фукуда Хідеічі має протилежну думку й переконує, що всі частини є структурними компонентами цілісного тексту, написаного протягом одного

періоду [2, с. 91]. Фукуда та Карен Брейзел звертають увагу, що Нідзьо використовувала техніку алюзій, як і у «Генджі моногатарі», а також синтаксичні двозначності. Але детального розгляду цього питання не подають. Дехто з науковців розглядав постать Нідзьо лише поверхнево, незважаючи на контекст та психологію особистості, на стиль її написання, індивідуальні особливості. Часто коментарі були дещо емоційними. Накамура вважає записи «записами хтивої жінки», а Енчі Фуміко порівнює «Непрохану повість» Нідзьо з «Генджі моногатарі» Мурасакі Шікібу, також стверджуючи, що життя Нідзьо є своєрідною маніфестацією аристократичної традиції, яка занепадає. Але наголошує, що твір насичений спогадами про дуже інтимні переживання, такими як сексуальна ініціація, народження дітей, досить детальний опис моментів близькості, чого не зустрічалося раніше у творах інших жінок аристократичного походження [4].

Утім існує думка, що насправді фрейліна не подорожувала так багато, як описано у щоденнику. Наприклад, дослідження Хідеічі та Фукуда свідчать, що Нідзьо не була у храмі Дзенкоджі, що й викликає сумніви щодо реальності описаних подій. Фукуда наголошує, що «Щоденник» є винятково художнім твором [2, с. 90].

Проте неможливо заперечувати той факт, що «Непрохану повість» Нідзьо вирізняє інтимна тематика, напрочуд відверті зізнання про душевні порухи фрейліни й черниці, чого фактично немає у щоденниках інших придворних пані, і цей факт підтверджує специфічність «Непроханої повісті».

Суперечливим сьогодні залишається питання про мету написання твору. З цього приводу відомі дві гіпотези: згідно з однією з них, жінка вела щоденник, аби краще розібратися у своєму житті, згідно ж з іншою – є вірогідність, що вона хотіла зафіксувати справжні факти придворного життя.

«Непрохану повість» справді часто вважають щоденниковим жанром (яп. 日記文学), серед прихильників цієї думки й Муцумура Юдзі [3, с. 233–244], але у японській традиції щоденники поділяють на два типи: «природні щоденники» та «художні щоденники». Перші містять щоденні записи більш або менш важливих подій, друга ж група присвячена художній реконструкції факту, який мав місце, а також, на відміну від «природних щоденників», має риси оповіді (яп. 造り物語). «Непрохана повість» належить до «художніх щоденників», що засвідчується продуманою структурою тексту, його сюжетними кульмінаціями у кожному сувої, тобто авторка свідомо відходить від банальної фіксації фактів власного життя. Специфіка тексту виявляється і у його поетичності. Нідзьо ошадливо, але все ж використовує художні засоби. Зокрема вона звертається до численних алюзій, демонструючи естетичні смаки й уподобання. Варто нагадати, що Нідзьо народжена у сім'ї, відомій своїми поетичними талантами, адже відомо, що вірші її батька неодноразово потрапляли до поетичних антологій, але й сама вона вирізнялася неабияким хистом та поетичною майстерністю, в чому можна переконатися й завдяки поезії, яка міститься у її щоденнику.

Нідзьо писала щоденник тому, що не могла тримати у собі всі почуття та емоції, які виникали у зв'язку з подіями, які відбувалися протягом її життя та хвилювали душу. Зрозуміло, що назва твору промовиста, бо авторка не бажала, щоб її щоденник був прочитаний, оскільки це викликало б значний резонанс безпосередньо в аристократичному колі.

Висновки. У контексті середньовічної японської літератури «Непрохана повість» Нідзьо вирізняється і опертям на традиції (художнє осмислення, часу, ставлення до смерті, сповідальність), на «літературний етикет» (певні мовні формули), а також позначена новаторськими рисами.

Література:

1. Львова И. Солнце в зените / И. Львова // Восточный альманах / сост. Т.П. Редько. – Вып. 10. – М.: Худож. лит., 1982. – 488 с.
2. Fujiwara Makiko, 1984. Towazugatari. Los Angeles: UCLA Historical Journal, 5(0), 21 p.
3. Matsumura Yūji. ‘Towazugatari’ no naka no sekai (the inner world of Towazugatari) / Yūji Matsumura. – Kyōto: Rinsen Shoten (松村雄二『問わず語りの中の。世界』臨川書店), 1999. – 248 p.
4. Fumiko Enchi, 1967. Towazugatari ni yo sete. Asahi Shinbun. 23 March, evening edition, 9 col. [online] Available at: https://archive.org/stream/uclahistoricaljo05univ/uclahistoricaljo05univ_djvu.txt.
5. Three faces of lady Nijo the authoress of Towazugatari. [online] Available at: http://www.academia.edu/1165239/Three_faces_of_lady_Nijo_the_authoress_of_Towazugatari.

Присяжнюк А. С. «Непрошенная повесть» Нидзё в контексте литературы эпохи Камакура

Аннотация. В статье представлен анализ места произведения «Непрошенная повесть» в контексте эпохи, опираясь на характерные черты литературы эпохи Хэйан и Камакура.

Ключевые слова: проза, повесть, записки, дневник, поэзия.

Prysyazhnyuk A. “The Confessions of Lady Nijo” in the context of the Kamakura period literature

Summary. An overview of “An Unasked-For Tale” in the context of the period is represented in the article, with taking into consideration the characteristics of the Heian and Kamakura period literature.

Key words: prose, story, notes, diary, poetry.